

ВЕРБАЛІЗАЦІЯ КОНЦЕПТУ “ЛЮДИНА” В КАЗКОВІЙ КАРТИНІ СВІТУ (на матеріалі французьких народних казок)

Єсипович К. П.

Київський національний лінгвістичний університет

Стаття присвячена аналізу семантичної організації тексту французької народної казки. Дослідження зосереджено на виявленні концептуальної структури змісту образу “ЧАРІВНОГО”. Здійснено аналіз мовних засобів, які вербалізують базові концепти казкової картини світу ЛЮДИНА, МІФІЧНА ІСТОТА, ТВАРИНА, АРТЕФАКТ та визначено метаобразну функцію тропів.

Ключові слова: базовий концепт, концептуальний простір, концептуальний метаобраз, концептуальна структура, картина світу, тропи.

Статья посвящена анализу семантической организации текста французской народной сказки. Цель исследования состоит в выявлении концептуальной структуры содержания образа “ВОЛШЕБНОГО”. Проведен анализ языковых средств, которые вербализируют базовые концепты сказочной картины мира ЧЕЛОВЕК, МИФИЧЕСКОЕ СУЩЕСТВО, ЖИВОТНОЕ, АРТЕФАКТ, определена метаобразная функция тропов.

Ключевые слова: базовый концепт, концептуальное пространство, концептуальный метаобраз, концептуальная структура, картина мира, тропы.

The article deals with the analysis of semantic organization in the French folk tale. The research focuses on revealing the conceptual structure of the image of “THE MAGIC”. The analysis of linguistic means, verbalizing the basic concepts of the fairy tale world HUMAN BEING, MYTHIC CREATURE, ANIMAL, ARTIFACT is performed; the meta-image function of tropes is determined.

Keywords: basic concept, conceptual space, conceptual meta-image, conceptual structure, world picture, tropes.

Протягом минулого століття й дотепер текст народної казки перебуває у фокусі лінгвістичних студій [1; 2]. Семантика тексту народної казки становить особливий інтерес для мовознавчих студій у плані вивчення впорядкування інформації в образах текстів цього жанру з виходом у площину лінгвокогнітивних процесів, що сприятиме з’ясуванню механізмів об’єктивації знань про світ у мовних формах, зокрема це стосується образу “ЧАРІВНОГО”, який є визначальним елементом жанру народної казки. Семантика образів казки, принципи побудови їх концептуальної структури та їхня роль у вербалізації базових концептів казкової картини “чарівного” світу не були предметом аналізу, що й зумовлює **актуальність** цієї роботи.

З метою дослідження семантики текстів французьких народних казок нами було сформульовано таку *робочу гіпотезу*: художні образи персонажів, представлені в тексті французької чарівної казки, є носіями концептуальної інформації.

Метою роботи є встановлення базових концептуальних структур казкової картини “чарівного” світу, а також їх утілення в тексті казки за допомогою мовних засобів. Досягнення поставленої мети передбачає розв’язання таких основних **завдань**: виявити концептуальні складники образу “ЧАРІВНОГО” й дослідити їх таксономічний аспект, з’ясувати концептуальну організацію казкової картини “чарівного” світу, розкрити концептотвірну роль мовних та мовленнєвих засобів у процесі ідентифікації базових концептів казкової картини світу досліджуваних текстів.

Об’єктом дослідження обрано тексти французьких народних казок. **Предметом** є лінгвокогнітивний аспект змісту образу “ЧАРІВНОГО” у французькій народній казці.

Мета та конкретні завдання наукової розвідки зумовили використання **методів** концептуального, контекстуального, семантичного та кількісного аналізів. Для виокремлення значущих текстових елементів у роботі залучено такі методи семантичного аналізу, як компонентний аналіз, спрямований на пошук сем, які збагачують у творі мовні одиниці додатковим поняттєвим й емоційним змістом; контекстуально-ситуативний та інтерпретативний аналіз – для визначення пропозицій, наділених додатковим емоційним змістом. Для увірогіднення результатів дослідження застосовувалися елементи кількісного аналізу. **Матеріалом** дослідження слугували 200 автентичних текстів французьких народних казок.

Дослідники французької фольклорної казки П. Деларю і М.-Л. Тенез, створюючи класифікацію “чарівних” казок, умовно розподіляють їх на шість циклів відповідно до типів представлення в них елемента “ЧАРІВНОГО” [3, с. 56]. Таким чином, таксономія персонажів у їхньому трактуванні набуває такого вигляду:

1. *Adversaire surnaturel* (Надприродний супротивник).

2. *Époux (épouse) ou autres parents surnaturels ou enchantés* (Чоловік (дружина) або інші надприродні родичі).

3. *Tâches surnaturelles* (Надприродні завдання).

4. *Aides surnaturels* (Надприродні помічники).

5. *Objet magique* (Магічний предмет).

6. *Force et savoir surnaturels* (Магічна сила та магічне знання).

Однак проведений нами аналіз фактичного матеріалу спростовує правомірність існування такої класифікації. На нашу думку, таксономія “чарівних” персонажів повинна відповідати “стану речей” у казковій картині світу, яка представлена сферами співіснування ЛЮДИНИ, МІФІЧНОЇ ІСТОТИ, ТВАРИНИ та АРТЕФАКТУ. Отже, виокремлення самостійних персонажів *чарівного завдання, магічної сили та магічного знання* ми заперечуємо. Поняття *магічної сили та магічного знання* розглядаються нами як обов’язкові атрибути чарівних персонажів, а *чарівне завдання* є інструментом впливу чарівних персонажів на інших представників казкового світу. У казковій картині світу *чарівні* персонажі взаємодіють між собою в межах казкового ПРОСТОРУ та ЧАСУ, і в результаті такого “перетину” відбувається розгортання казкової колізії, з чого ми можемо зробити висновок, що коло *чарівних* персонажів є невеликим і достатньо канонізованим. Тому ми виділяємо такі типи *чарівних* казкових актантів, як ЧАРІВНИЙ СУПРОТИВНИК, ЧАРІВНИЙ РОДИЧ, ЧАРІВНИЙ ПОМІЧНИК, ЧАРІВНИЙ ЗАСІБ. До складу концептуальних просторів визначених нами казкових актантів входять такі концепти, як ЧАРІВНИЙ СУПРОТИВНИК (ЛЮДИНА, МІФІЧНА ІСТОТА, ТВАРИНА); ЧАРІВНИЙ РОДИЧ (ЛЮДИНА, МІФІЧНА ІСТОТА, ТВАРИНА); ЧАРІВНИЙ ПОМІЧНИК (ЛЮДИНА, МІФІЧНА ІСТОТА, ТВАРИНА).

Аналіз фактичного матеріалу свідчить про те, що одним зі складників образу ЧАРІВНОГО СУПРОТИВНИКА у французькій народній казці є концепт ЛЮДИНА (12 казок, що становить 6 %). Наповнення цього концепту здійснюється за допомогою таких актантів, як чоловік (*époux*) [2 казки]: *Barbe-Bleu, Le Père Jacques*; хрещений батько (*parrain*) [3 казки]: див., напр., *Le Prince et son cheval, Le Conte de La Pomme d’Orange*; сестра (*sœur*) [2 казки]: див., напр., *La Soeur infidèle*; принцеса (*princesse*) [3 казки]: напр., *La Princesse ensorcelée*; небіжчик (*le pendu*) [3 казки]: див., напр., *Rends-moi ma Jambe*.

До складників образу ЧАРІВНОГО РОДИЧА у французьких народних казках також належить концепт ЛЮДИНА (10 казок, що становить 5 %). Його наповнення здійснюється за допомогою таких актантів, як дружина (*épouse*) [2 казки]: *L’Homme à la recherche de son épouse disparue, Le royaume des Valdars*; наречена (*fiancée*) [4 казки]: *L’Amour des Trois Oranges, La Belle au bois dormant*; чоловік (*époux*) [2 казки]: напр., *Petite Frère et Petite Soeur ou La Fontaine dont l’eau change en animal*; брати (*frères*) [2 казки]: напр., *La petite fille qui cherche ses frères, Firosette*.

Образ ЧАРІВНОГО ПОМІЧНИКА, до складу якого також належить концепт ЛЮДИНА (15 казок, що становить 7,5 %), представлений, як правило, персонажами чоловічої статі з різними віковими категоріями, соціальним та родинним статусами й навіть особливими фізичними характеристиками, а саме: чоловіки: парубки [5 казок]: *un jeune homme Appuie-Montagne, Jean de la Meule, Jean de l'Ours* – див., напр., *Le bateau qui va sur terre comme sur mer ou Les Doués*; дика людина [1 казка]: *L'Homme sauvage*; хлопчик [1 казка]: *La Laide et la Belle*; служник [2 казки]: *Le fidèle serviteur, Le vieux François*; королівський син [2 казки]: *Les fils en quête d'un remède merveilleux pour leur père, L'Île de Cacafouillat*, зачаровані принци [1 казка]: *Le Vendeur de chair humaine*; хрещений батько [1 казка]: *Le Petit Berger*; горбун [1 казка]: *Le roi d'Angleterre et son Filleul*; жінки [1 казка]: *Les trois fileuses*.

Отже, концепт ЛЮДИНА в казковій картині світу є фігурантом трьох семантичних ролей, а саме: ЧАРІВНОГО СУПРОТИВНИКА, ЧАРІВНОГО РОДИЧА та ЧАРІВНОГО ПОМІЧНИКА. Мовна реалізація цих семантичних ролей здійснюється в тексті казки за допомогою тропів, які, крім образотвірної функції, мають аксіологічне навантаження. Виконуючи ту чи іншу роль у казковій картині “чарівного” світу, аксіологічні характеристики концепту ЛЮДИНА набувають різного семантичного наповнення залежно від визначеної ролі (див. табл. 1):

Таблиця 1

Семантичний бік концепту ЛЮДИНА

Семантичні лінії концепту ЛЮДИНА		
РОДИЧ	СУПРОТИВНИК	ПОМІЧНИК
ПРИВАБЛИВІСТЬ	ПРИВАБЛИВІСТЬ	ПРИВАБЛИВІСТЬ
НЕПРИВАБЛИВІСТЬ	ПІДСТУПНІСТЬ	НЕПРИВАБЛИВІСТЬ
ЗЛОСТИВІСТЬ	ЗЛОСТИВІСТЬ	ВДЯЧНІСТЬ
ДОБРОЗИЧЛИВІСТЬ	ЖОРСТОКІСТЬ	ХИТРІСТЬ, ПІДСТУПНІСТЬ
МАГІЧНІСТЬ	МАГІЧНІСТЬ	МАГІЧНІСТЬ

ЛЮДИНА насамперед є членом родини. До складу РОДИНИ входять чоловіки та жінки, які виконують у ній родинні ролі. Так, у французьких народних казках до чоловічих ролей у родині належать ролі чоловіка, сина, брата, нареченого, а до жіночих – дружини та нареченої як майбутньої дружини. У нашій роботі ми досліджуємо лише образи персонажів, наділених чарівними здібностями, або таких, що перебувають під впливом чаклунства.

У концептуальному просторі ЛЮДИНА може виконувати, наприклад, роль дружини, яка в казках зображується насамперед як приваблива жінка. Атрибутивний концепт ПРИВАБЛИВІСТЬ розгортається в казці “L'Homme à la recherche de son épouse disparue” (10), за допомогою низки ключових слів. Такими ключовими словами слугують пояснювальні епітети, які можуть бути виражені прикметником *jeune* adj. (*lat. juvenus*) “qui a encore la vigueur et le charme de la jeunesse” [7, с. 568], прикметником з найвищим ступенем порівняння *la plus belle femme de royaume* – “найгарніша жінка в королівстві”, де за словником *belle* adj. означає “qui éveille une émotion esthétique, qui suscite un plaisir admiratif” [7, с. 128], тобто краса молодої жінки викликає в читача естетичне задоволення. У казках “La Chatte Blanche” (8), “La Grenouille” (10), крім зовнішньої краси дружини, підкреслено чарівність її вбрання *la princesse aux habits magnifiques* (10, с. 37) “принцеса в чудовому вбранні”, де епітет представлений номінальною групою *іменник + прикметник* у множині.

Водночас дружина в казці може бути злостивою істотою. Так, у казці “L'homme qui a épousé une femme Vampire” розгнівана дружина-вампір перетворює свого чоловіка на різних тварин: *La méchante femme entra dans une telle fureur qu'usant de son pouvoir elle changea son mari en chien* (10, с. 121). У цьому прикладі ключовими словами концепту ЗЛОСТИВІСТЬ є епітет, виражений

прикметником, “зда жінка” – *méchante femme* та метафоричний вираз “розлютитися”, виражений фразеологізмом *entrer dans une fureur*, адже у прямому значенні дієслово *entrer* v.intr. за словником означає “passer du dehors au-dedans” [6, с. 253], а іменник *fureur* n.f. – гнів без меж “colère sans mesure” [6, с. 317].

Казковий персонаж наречена в чарівній казці супроводжується низкою таких атрибутивних концептів, як ПРИВАБЛИВІСТЬ або НЕПРИВАБЛИВІСТЬ, ДОБРОЗИЧЛИВІСТЬ та МАГІЧНІСТЬ, які несуть у собі позитивне конотативне забарвлення й характеризують роль нареченої в казковій картині “чарівного” світу як цілком позитивну. Атрибутивний концепт ПРИВАБЛИВІСТЬ розгортається насамперед за допомогою пояснювальних епітетів, виражених прикметниками. Наприклад, наречена в казці “L’Amour des Trois Oranges” зображується як *une fille bien jolie* “красива дівчина” (10, с. 62), *la plus belle femme que l’on jamais vue* “найгарніша за всіх у світі” (10, с. 63). У казці “La Belle endormi” (10) краса нареченої порівнюється з красою невинної дитини, про що свідчить метафоричний епітет *une princesse – belle enfante innocente* “принцеса – прекрасне невинне дитя” (10, с. 68), виражений іменниковою групою adj + nom + adj. Дуже часто в казковій оповіді наречена має спотворену зовнішність, її перетворено на кішку, як, наприклад, у казці “La Chatte Blanche” (8), або жабу – в казці “La Grenouille” (10). Визначальною характеристикою образу нареченої в концептуальній картині “чарівного” світу є ДОБРОЗИЧЛИВІСТЬ. Дівчина з казки “La Belle au bois dormant” зображується як *la plus gentille de ce temps et de ce pays* (10, с. 69), де ключове слово *la plus gentille* є пояснювальним епітетом, вираженим прикметником зі ступенем порівняння *gentille* adj., що означає за словником “qui manifeste de la bienveillance, aimable, complaisant” [5, с. 471].

МАГІЧНІСТЬ, тобто наділеність магічним знанням, магічними здібностями в казкових актантів є вродженою, адже вони належать до “чарівного” світу. Наприклад, МАГІЧНІ здібності дівчини в казці “La Magâtre” (11) відображено таким чином: *en se lavant les mains, (elle) laissait tomber or et argent et, en se peignant blé et froment* (11, с. 145) “коли вона мила руки, падало золото та срібло, коли розчісувалася – пшениця та овес” – або зображується перетворення дівчини на голубку: *change en une colombe qui parle*, як, наприклад, у казці “L’Amour des Trois Oranges” (10). У “реальній” картині світу вираження таких характеристик персонажа можна було б вважати метафоричним, однак для “чарівної” картини світу вони є цілком природними й не містять додаткової конотації.

Чоловічі “родинні” ролі у французькій народній казці характеризуються такими ознаками, як НЕПРИВАБЛИВІСТЬ та НАДІЛЕНІСТЬ МАГІЧНИМИ ЗДІБНОСТЯМИ. Атрибутивний концепт НЕПРИВАБЛИВІСТЬ у казці може бути виражений за допомогою пояснювальних та метафоричних епітетів. Наприклад, зачарований чоловік з казки “Courbasset – petit corbeau” (10) є надзвичайно потворним: *trop laid*. Таку його характеристику позначає пояснювальний епітет, виражений прикметником *laid* adj., що за словником тлумачиться як: “dont l’aspect heurte le sens esthétique” [6, с. 581], та підсилений прислівником *trop* “à un haut degré” [7, с. 1036]. Чоловік також може мати вигляд великої тварини: *une grosse bête*, як, наприклад, у казці “La Belle et La Bête” (10). У ролі зачарованого сина, народженого жінкою: *accoucha d’un petit chat*, іноді виступає ТВАРИНА, як, наприклад, у казці “L’enfant de Marie” (10, с. 649), або монстр із грубим голосом *un fils monstre toujours d’une grosse voix* з казки “La Belle et Le Monstre” (10, с. 115).

У картині “чарівного” світу НЕПРИВАБЛИВІСТЬ, тобто спотворена зовнішність персонажа, є КОНТЕЙНЕРОМ привабливої зовнішності. Наприклад, ЧАРІВНОМУ РОДИЧУ потрібно або здерти шкіру: *le monstre posa une peau...* (10, 116), або розрізати живіт: *quand le chat rentrera, prenez un couteau et ouvrez-lui le ventre, sans hésiter, car aussitôt il deviendra un beau prince et vous deviendrez une princesse d’une beauté merveilleuse* (10, с. 664) для того, щоб перетворитися на прекрасного принца: *un beau prince*.

Розглянемо більш детально концепт ЛЮДИНА із семантичною роллю СУПРОТИВНИК. Така роль розкривається в казковій картині “чарівного” світу за допомогою атрибутивних концептів ПІДСТУПНІСТЬ, ЗЛОСТИВІСТЬ, ЖОРСТОКІСТЬ, що мають негативне конотативне забарвлення й розкриваються в казці за допомогою експліцитної та імпліцитної інформації.

Естетична оцінка актанта ЛЮДИНИ-СУПРОТИВНИКА є насамперед позитивною. У розгортанні концепту ПРИВАБЛИВІСТЬ ЛЮДИНИ-СУПРОТИВНИКА беруть участь такі ключові слова, як *beau, très beau*, що виступають у казковому тексті в ролі пояснювальних епітетів, виражених прикметником, із прислівником *très*. Епітет, виражений прикметником *beau (belle)* adj. (lat. bellus), за словником означає “qui éveille une émotion esthétique, qui suscite un plaisir admiratif” [7, с. 126], прислівник *très* adv. – “indique intensité absolue” [7, с. 1030]. Хрещений батько, який забирає свого хрещеника, зображується як *très beau monsieur* “дуже гарний чоловік” (9, с. 280). Надзвичайно гарними *charmantes* є принцеси з казки “Les Souliers usés à la danse” (9), які танцюють уночі й забирають із собою королівську дочку. За словником *charmant, e* – adj. означає “qui est plein de charme, de grâce, agréable à regarder” [7, с. 201]. ПРИВАБЛИВІСТЬ принцеси з казки “La princesse délivrée”, яка вбиває своїх потенційних наречених, розкрито в характеристиці її зовнішності: *elle était blanche comme neige* (9, с. 173) “вона була біла як сніг”, тобто колір шкіри дівчини порівняно з кольором снігу, адже бліде (біле) обличчя вважалося ознакою шляхетного походження.

Модусну оцінку ЛЮДИНИ-СУПРОТИВНИКА, тобто її психологічний стан, відображено в концептах ПІДСТУПНІСТЬ, ЗЛОСТИВІСТЬ, ЖОРСТОКІСТЬ, що розкриваються в казці за допомогою експліцитної та імпліцитної інформації та мають негативну конотацію. Так, відомий персонаж Синя Борода представлений через поняття ЖОРСТОКІСТЬ та ПІДСТУПНІСТЬ. Ці концепти розгортаються в казці “Barbe-Bleu” по-різному. Концепт ЖОРСТОКІСТЬ представлений експліцитно: *C’était une fois un homme qu’avait eu six femmes, il les avait toutes tuées* – “був собі чоловік, у якого було шість жінок, він усіх їх убив”. Простежимо його розгортання детальніше: *Sitôt son mari parti, la femme a ouvert la porte; elle a eu tellement peur quand elle a vu ces six femmes pendues, qu’elle a laissé tomber sa clé dans la bassine de sang au dessus de laquelle il les avait égorgées* (9, с. 187).

Логіко-тематичною лінією розгортання концепту ЖОРСТОКІСТЬ є: ЗНУЩАННЯ → ПОЗБАВЛЕННЯ ЖИТТЯ. Чоловік-садист Синя Борода знущається з жінок перед тим, як позбавити їх життя: [...] *et avant de les tuer, il leur passait quelque chose sous les pieds qui les faisait rire, puis, après, ça leur faisait mal* (9, с. 187). Його надмірна ЖОРСТОКІСТЬ також виявлялася в тому, що він відрізає їм голови *il les avait égorgées* та вішав *six femmes pendues*, одягнених у весільні сукні *habillées dans leurs robes de mariées*, збираючи їхню кров *la bassine de sang*. Такі вчинки Синьої Бороди є поведінкою маніяка – *maniaque* “одержима людина, що має нав’язливі ідеї”, тобто свої дії він повторював систематично *six femmes* (шість жінок) та страчував жертви за однаковим сценарієм.

Концепт ПІДСТУПНІСТЬ виражений у казці “Barbe-Bleu” імпліцитно. ПІДСТУПНІСТЬ Синьої Бороди полягає в тому, що він навмисне віддавав дружині ключі від “забороненої” кімнати, провокуючи її допитливість, за яку вона й має померти: – *Ma femme, tu vois cette petite clé: elle ouvre cette porte: je te défends d’y rentrer; si tu y rentres, tu périras* (11, с. 184). Повторне вживання вказівного займенника “цей” (*cette*) та прислівника “туди” (*y*) підкреслює важливість об’єкта, про який ідеться, та акцентує на ньому увагу співрозмовника.

Роль ЛЮДИНИ-ПОМІЧНИКА є семантично протилежною ролі СУПРОТИВНИКА, однак у французькій народній казці трапляються ПОМІЧНИКИ, визначальними рисами яких є ХИТРИСТЬ та ПІДСТУПНІСТЬ. До онтологічних ознак такої ролі належить розподіл помічників за ознакою статі на жінок та чоловіків та за віком. Емотивна оцінка ролі ЛЮДИНИ-ПОМІЧНИКА втілена атрибутивними концептами, які мають як позитивну конотацію (РОЗУМ,

ВДЯЧНІСТЬ, БЕЗКОРИСЛИВІСТЬ, МАГІЧНІСТЬ), так і негативну (НЕПРИВАБЛИВІСТЬ, ХИТРИСТЬ та ПІДСТУПНІСТЬ). Роль ЧОЛОВІКА-ПОМІЧНИКА представлено персонажами таких казок, як “Jean de l’Ours” (8), “Le bateau qui va sur terre comme sur mer ou Les Doués” (10), “L’Homme sauvage” (10). У казці “Jean de l’Ours” ЧАРІВНІ ПОМІЧНИКИ наділені надприродними властивостями, тобто гіпертрофованими ознаками сили, а саме: *Sur son chemin il rencontra Jean de la Meule qui jouait au palet avec une meule de moulin. [...] Un peu plus loin, ils virent un autre jeune homme qui soutenait une montagne [...] Arrivé dans un bois, ils rencontrèrent encore un jeune homme qui tordait un chêne pour lier ses fagots* (8, с. 4).

Вираження надзвичайної СИЛИ Жана де ля Меля, що грався в бити жорном від млина, та інших хлопців, які підтримували плечем гору та скручували ланцюги, передається в казці гіперболою. Гіпербола є стилістичним тропом, який свідомо перебільшує розмір, силу, значення, якість якогось предмета з метою його стилістичного увиразнення [4, с. 67]. Однак у чарівній картині світу ознаки гіперболізації зникають, і надзвичайна сила ЧАРІВНИХ ПОМІЧНИКІВ стає казковою реальністю. Наявність надприродної фізичної сили, застосування якій вони не можуть знайти без допомоги ззовні через свою ПАСИВНІСТЬ, є єдиною “позитивною” характеристикою таких персонажів. Про наявність ЧАРІВНИХ ЗДІБНОСТЕЙ ЛЮДЕЙ-ПОМІЧНИКІВ, зокрема НАДПРИРОДНОЇ СИЛИ, свідчать їхні імена, виражені синекдохою *Tord-Chêne* (людина + здатність + скручувати дуби), *Appuie-Montagne* (людина + підтримання гори) і т. ін. Незважаючи на надприродні здібності, роль ЛЮДИНИ-ПОМІЧНИКА може супроводжуватися характеристиками, що відображають розгортання таких атрибутивних концептів, як БОЯГУЗСТВО та ПІДСТУПНІСТЬ, які в казковому тексті розгортаються експліцитно, як, наприклад, у казці “Jean de l’Ours”. Наляканість усіх трьох ПОМІЧНИКІВ показано епітетом *effrayé des hurlements épouvantables*, вираженням *participle passé* дієслова *effrayer* v.t. “remplir de frayeur” [7, с. 364]. ПІДСТУПНІСТЬ помічників виявляється у ЗРАДНИЦТВІ, коли вони перерізають мотузку і втікають разом із принцесами, залишаючи Жана в підземному царстві: *... ses compagnons coupèrent la corde, qui faisaient leurs paquets pour partir avec les princesses* (8, с. 7).

До надприродних гіперболізованих здібностей ЛЮДЕЙ-ПОМІЧНИКІВ у французькій народній казці належить також можливість пересуватися в просторі з великою швидкістю: *[...] un homme chassait, sans armes et sans autre aide que ses jambes, il courait si vite en effet qu’en deux ou trois bonds il avait attrapé un lièvre* (10, с. 285), або видувати носом повітря, із силою, яка зрушує млини: *[...] un phénomène, de souffler du nez, mais il y mettait une telle force que les quatre moulins n’y pouvaient résister* (10, с. 286).

Характеристику персонажа, який має надприродні здібності стріляти з надзвичайною влучністю, відображено за допомогою епітета, вираженого іменником: *Il y avait à quelque distance plus loin une prairie ou des vaches innombrables paissaient l’herbe grasse, sous la garde d’un jeune berger. Or, celui-là aussi était un phénomène. Une pie s’étant perchée entre les cornes de l’une de ses bêtes, à deux cents mètres de là, il l’avait abattue d’un coup de fronde, sans prendre la peine de viser* (10, с. 286).

Сема поняття *phénomène* n.m. означає “être humain ou animal exhibé en publique pour quelque particularité rare. Étonnant, extraordinaire, prodigieux” [7, с. 774].

Часто в казковій картині світу розвиток надприродних здібностей є наслідком ПАСИВНОСТІ ЧАРІВНОГО ПОМІЧНИКА, яка спричиняє спотворення зовнішності персонажа. Проілюструємо розгортання таких концептів прикладом з французької народної казки “Le bateau qui va sur terre comme sur mer ou Les Doués”:

Il traversait un vaste désert quand il aperçut, assis contre un rochet, un homme d’une maigreur effrayante qui suzait gloutonnement un cercle de barrique. Il s’arrêta à le regarder:

– *Que diable fais-tu là?*

– *Hé oui, répartit l’homme ; Il y a cents ans que je le suce et j’y sens encore un goût de pomme.*

– *Alors tu dois avoir une soif inextinguible. La chose peut avoir son avantage. Monte avec moi* (10, с. 287).

Цей уривок свідчить про нелогічність та гіперболізацію подій у казковій картині “чарівного” світу, коли, сидячи на одному місці, чоловік протягом ста років смочче кільце від бочки, в якій колись були яблука, й відчуває при цьому сильну спрагу. Надалі події в казці розгортаються таким чином, що пасивний ЛЮДИНА-ПОМІЧНИК має нагоду продемонструвати свої надприродні здібності й надати допомогу головному персонажеві: *Et par ma foi, il tint parole. En deux heures, le cellier royal était vide, et encore se plaignait-il d'avoir soif* (10, с. 287).

Цей уривок яскраво зображує розгортання атрибутивного концепту НЕПРИВАБЛИВІСТЬ персонажів, представлених у ролі ЛЮДИНИ-ПОМІЧНИКА. Наприклад, зовнішність одного з ЧАРІВНИХ ПОМІЧНИКІВ *L'homme au cercle de la barricade* описано за допомогою гіперболічного епітета *un homme d'une maigreur effrayante*, вираженого іменником *maigreur* m.f., що за словником тлумачиться як “état de qqn qui est maigre sans graisse” [7, с. 615], та прикметником *effrayant* adj. – “extraordinaire, excessif au point de causer un grand étonnement, terrible, effarant” [7, с. 364].

Іншим персонажем казки “Le bateau qui va sur terre comme sur mer ou Les Doués” є людина, ЗОВНІШНІЙ ВИГЛЯД якої також спотворений: *un second personnage apparût aussi décharné qu'un squelette*. Високий ступінь його худорлявості порівнюється зі скелетом і підсилюється пояснювальним епітетом, вираженим прикметником *décharné* adj., що має значення “très maigre, qui n'a plus que la peau sur les os” [7, с. 302]. У цьому разі гіперболізація також має місце, коли чоловік *L'homme à l'os de mouton* гризе баранячу кістку, з якої сто років потому зникли рештки м'яса: *Il semblait n'avoir de force que pour ronger, avec un appétit dévorant, un os de mouton qu'il tenait à deux mains. – Il y a cent ans que toute trace de viande en a disparu, répliqua l'autre, et j'y trouve cependant à manger. Je logerai bien ces bêtes dans mon estomac, sans être incommodé de fait, en un rien de temps, il avait fini de tout consommer? Encore prétendait-il qu'il avait faim* (10, с. 287).

Атрибутивний концепт НЕПРИВАБЛИВІСТЬ є характерним також і для казкових ПОМІЧНИКІВ-ЖІНОК. Так, у казці “Les trois fileuses” зовнішність жінок Madame Menton-Bavoux, Madame Grands-Dents та Madame Gros-Yeux спотворилася внаслідок важкої праці (уривок надається на говірці (patois) Шарант):

– *I t'appelle Madame Menton-bavoux: à force de filer, y ai eu le menton bavoux, comme vous voyez.*

– *Y ai trop mordu la charbe, ol est ce qui m'a fait venir de grandes dents. [...]*

– *Ol est de trop regarder peur filer qui a fait mau à mes oeils* (10, с. 216).

Розгортання цього концепту спостерігається у власних назвах імен персонажів, створених внаслідок метонімічних перенесень, а саме ЛЮДИНА + ХАРАКТЕРНА ОЗНАКА ЗОВНІШНОСТІ, як, наприклад, Пані Слиняве Підборіддя – *Madame Menton-Bavoux*.

Визначальними характеристиками ЛЮДЕЙ-ПОМІЧНИКІВ є також РОЗУМ та ВІНАХІДЛИВІСТЬ, що притаманні, наприклад, таким персонажам, як старий служник з казки *Le fidule serviteur* (10), який може знайти рішення в будь-якій складній ситуації: *Le carosse du prince n'a pas tardé à s'arrêter devant une revière; elle n'était pas bien large, mais on ne voyait pas un moyen de la franchir.*

– *Ne vous inquiétez pas, mon maître, dit François. Je vais descendre du carosse, et faire en sorte qu'il y ait un pont. Le vieux valet a trouvé la baguette cachée dans la touffe de saules, en a frappé trois coups sur la berge de la rivière, et aussitôt un pont a été jeté, d'une rive à l'autre* (10, с. 303).

У казковій картині “чарівного” світу РОЗУМНИЙ та ВІНАХІДЛИВИЙ служник Франсуа є надзвичайно ВІДДАНИМ своєму господареві. З наведеного уривка бачимо, що слугу зображено як СТАРОГО, ДОСВІДЧЕНОГО чоловіка *le vieux valet*, який є надзвичайно поміркованим та розсудливим, що свідчить про його МУДРІСТЬ.

Сема іменника *sagesse* n.f. означає “modération et prudence dans la conduite” [6, с. 167], що відображене в діях ПОМІЧНИКА, які забезпечують успішне РОЗВ’ЯЗАННЯ СКЛАДНОГО ЗАВДАННЯ, як, наприклад, віднайдення чарівної палички та будівництво за допомогою неї мосту.

ЛЮДИНА-ПОМІЧНИК може також характеризуватися почуттям ВДЯЧНОСТІ. Наприклад, у казці “L’Homme sauvage” дика людина віддячує своєму рятівнику НАДАННЯМ ЧАРІВНОГО ЗАСОБУ: *l’homme sauvage lui donne un anneau qui tue tout ce qu’il touche* (10, с. 222).

Висновки та перспективи дослідження. ЛЮДИНА є активною мислячою істотою, яка уособлює один із базових концептів казкової картини “чарівного” світу, навколо якого відбувається структурування інших концептів, а саме МІФІЧНА ІСТОТА, ТВАРИНА, АРТЕФАКТ, розгортання яких у казковій картині світу будуть здійснені в подальших наукових розвідках.

У тексті народної казки онтологічна сутність чарівних казкових образів формує концептуальні простори актантів ЧАРІВНИЙ СУПРОТИВНИК, ЧАРІВНИЙ РОДИЧ, ЧАРІВНИЙ ПОМІЧНИК, ЧАРІВНИЙ ЗАСІБ у казковій картині “чарівного” світу. Розгляд конкретних описів об’єктів-складників образів ЛЮДИНА, ТВАРИНА, МІФІЧНА ІСТОТА, ПРЕДМЕТ, які наповнюють концептуальні простори досліджуваних нами актантів, дають змогу визначити загальну оцінку образу “ЧАРІВНОГО” у французькій народній казці.

Література

1. Мелетинский Е. М. Структурно-типологическое изучение сказки / Елеазар Моисеевич Мелетинский. – М. : Российск. гос. гуманит. ун-т, 2001. – С. 163-199.
2. Пропп В. Я. Морфология волшебной сказки / Владимир Яковлевич Пропп. – М. : Лабиринт, 2003. – 180 с.
3. Delarue P. Le conte populaire français (Catalogue raisonné des versions de France) / Paul Delarue, Marie-Louise Tenèze. – Paris: Maisonneuve et Larose, 2002. – 392 p.

Довідники

4. Dictionnaire des sciences cognitives / Tiberghien G., Abdi H., Desclés J.-P., Georgieff N., Jeannerod M., Le Ny J.-F., Livet P., Pynte J., Sabah J. – Paris : Armand Colin. VUEF, 2002. – 336 p.
5. Dictionnaire des littératures de langue française / [Sous la direction de J.-P. Beaumarchais, D. Couty, A. Rey]. – P. : Bordas, 1987. – P. 1552–1560.
6. Le Robert de poche. – P. : Robert, 1995. – 904 p.
7. Petit Larousse illustré. – P. : Larousse, 1999. – 1784 p.

Джерела ілюстративного матеріалу

8. Cosquin E. Contes / Emmanuel Cosquin. – Paris : Edition Philippe Picquet, 2003. – 749 p.
9. Delarue P. Le conte populaire français / Paul Delarue, Marie-Louise Tenèze. – Paris : Maisonneuve et Larose, 2002. – Tome 1. – 392 p.
10. Delarue P. Le conte populaire français / Paul Delarue, Marie-Louise Tenèze. – Paris : Maisonneuve et Larose, 2002. – Tome 2. – 731 p.
11. Simonsen M. Le conte populaire / Michel Simonsen. – Paris : Presses Universitaires de France, 1984. – 215 p.